

Urzacije i Valens i sirmijska formula vjere

CHRISTOPH
MARKSCHIES*

UDK: 276:
264.45(497.113
Sirmium)
234.1 : 264.45(497.113
Sirmium)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno:
2. veljače 2011.

Sažetak: Članak promišlja ulogu dvojice biskupa Urzacija i Valensa u definiranju vjeroispovijesti Datiranoga sabora. Najprije se tumače različiti povijesni izvori koji spominju i tumače Sinodu biskupa u Sirmiju 359. godine. Potom se predstavlja njegov povijesni kontekst: politika cara Konstancija i utjecaj dvojice biskupa na cara. Vjeroispovijest Datirane sinode interpretira se kao kompromis različitih teoloških strujanja: distancira se od Arija, u sebi sadrži elemente Antiohijske vjeroispovijesti te sirijski utjecaj. Cjelokupna Vjeroispovijest u svojoj se srži može shvatiti kao homejska. Doprinos dvojice biskupa na Saboru sigurno nije bio malen, ali i dalje ostaje nerazjašnjena njihova uloga. Pojavljivanje Urzacija i Valensa na saboru u Riminiju završilo je katastrofom, vjerojatno zbog same kompromisne formule Datirane sinode, te brisanjem podatka κατά πέντα, čime se Vjeroispovijest udaljila od zapadnoga mišljenja većine.

Gljučne riječi: Urzacije, Valens, Datirani sabor, Sirmij, homejci, Konstancije.

U svojemu spisu »O sinodama u Riminiju i Seleukiji«, čije se vrijeme sastavljanja različito datira, približno događajima o kojima izvješćuje, u godine 359. ili 363. posl. Kr., ali ga vjerojatno treba smjestiti u godine 359./360. posl. Kr.¹, Atanazije ne izvješćuje samo o događajima na zapadno-istočnom dvostrukom saboru u Riminiju i Seleukiji, nego i navodi takozvanu četvrtu sirmijsku formulu, točno datiranu na 22. svibnja 359. g. (»za vrijeme konzulovanja presvijetlih Flaviera, Euzebija i Hypatija, u Sirmiju jed-

*Prof. dr. sc. Christoph
Markschies, Teološki
fakultet Sveučilišta
Humboldt u Berlinu, Unter
den Linden 6, 10099 Berlin,
Njemačka, christoph.
markschies@rz.hu-berlin.de

¹ U. HEIL, Athanasius von Alexandrien, u: *LACL* 3(2002.), str. 69.-76., ovdje: 72.; A. MARTIN, *Athanase d'Alexandrie et l'église d'Égypte au siècle (328-373)*, CEFR 216, Rom, 1996., 531s. 827.

naestoga dana prije junijskih kalendi«² i daje posve polemično, odnosno gnjevno, izvješće o historijskom kontekstu nastanka ove formule vjere. I odmah na početku spomenutoga spisa aleksandrijskoga biskupa prvi se put spominju dva ilirska biskupa, »iz Panonije Urzacije i Valens«.³ Oni se pojavljuju odmah u početku povijesne Atanazijeve polemike, jer su očito bili povezani s pozivom na dvostruki sabor u Seleukiji i Riminiju; dva se imena Urzacije i Valens povezuje s biskupom Germinijem iz Sirmija u topički trias, koji je Michael Meslin tako lijepo nazvao »ilirskim triom«.⁴ Irski patrolog i biskup Richard P. C. Hanson jednom je Urzacija i Valensa šaljivo nazvao »a pair of leading Homoian Arians who almost always appear together in our sources, like Damon and Pythias (or Laurel and Hardy!)«.⁵ Hansonova ironična karakterizacija dovela me do glavnoga pitanja ovoga članka: igraju li dvojica ilirskih biskupa, posebice s obzirom na Dativanu sirmijsku formulu, dan-danas još samo ulogu koju im je dodijelio Atanazije u svojim polemičkim tekstovima? Čak ulogu neke vrste komičara, zastupnika intelektualno manje vrijedne, samo na kompromis usmjerene, beskrvne carske kompromisne teologije, obvezane programskoj riječi koja već *per se* ostaje notorno nejasna i neodređena – homejci, jer odnos Oca i Sina opisuju ključnom riječju *ομοιοφ*, koja može značiti »isti« ili »sličan« i pod čijim su semantičkim kišobranom takoreći sve mačke sive?

U ovomu članku nije mi namjera rekonstruirati biografiju dvojice biskupa ili Dativanu sirmijsku formulu smještati u cjelokupan razvoj trojstvene teologije četvrtoga stoljeća; poglavito su ovo zadnje prije nekog vremena uzorno obradili Winrich A. Löhr i Hanns Christof Brennecke u svojim dvama kvalifikacijskim radovima.⁶ Nakana mi je, štoviše, nešto poblizhe promotriti udio dvojice biskupa u sirmijskoj formuli. Zbog toga moramo najprije odgovoriti na jedno predpitanje: koje izvore posjedujemo – pored Atanazija – za skup biskupa u Sirmiju 359. posl. Krista?

² Ath., syn. 8,3 (Athanasius Werke II. 235,21-23 Opitz).

³ Ath., syn. 3 (Athanasius Werke II, 231, 13s. Opitz).

⁴ M. MESLIN, *Les Ariens d'Occident 335-430*, PatSor 8, Paris, 1967., str. 68, o razbijanju trija na str. 296.-299. Usp. također Y.-M. DUVAL, *Aquilée et Sirmium durant la crise arienne (325-400)*, u: *AAAD* 26 (1985.), str. 331.-379.; Y.-M. DUVAL, *L'extirpation de l'Arianisme et l'Italie du Nord et en Occident*, CSS 611, Aldershot, 1998, nr. X.

⁵ »Jedan par vodećih homejskih arijanaca, koji se gotovo uvijek pojavljuje u našim izvorima poput Damona i Pitije (ili Laurela i Hardyja).« R. P. C. HANSON, *The Search for the Christian Doctrine of God. The Arian Controversy*, str. 318.-381., Edinburg, 1988., str. 591.

⁶ H. C. BRENECKE, *Studien zur Geschichte der Homöer. Der Osten bis zum Ende der homöischen Reichskirche*, BHTh 73, Tübingen, 1988., str. 5.-23.; W. A. LÖHR, *Die Entstehung der homöischen und homöusianischen Kirchenparteien. Studien zur Synodalgeschichte des 4. Jahrhunderts*, Bonner Beiträge zur Kirchen- und Theologiegeschichte 2, Witterschlick, Bonn, 1986, str. 99.-102. (usp. od Löhra također: *The Homoiousian Church Party*, u: M. R. BARNES, D. H. WILLIAMS (prir.), *Arianism after Arius*, Edinburgh, 1993., str. 81.-100.

Obično se navode četiri izvora: najprije se jedan spis u Epifanija, naime jedan dulji traktat kojeg Gummerus i Holl nazivaju pismom Grgura iz Laodiceje⁷, povezuje sa susretom u Sirmiju (CPG III, 2826). Hanson za navedeni tekst osporava ovu povezanost, budući da ga vremenski smješta već u 358. posl. Kr.⁸ Morales ga, naprotiv, tumači kao osobnu reakciju Bazilija iz Ankire na datirani sirmijski *Credo*.⁹ Na svršetku ovoga teksta navode se subskripcije za formulu vjere (u Hansonovoj logici: za izgublenu treću formulu sinode iz 358. posl. Kr.; ali prije će biti za takozvani »datirani *Credo*«), među kojima i potpis biskupa Valensa iz Murse, koji je tek na temelju carskoga pritiska spreman ὁμοιον τον υἱὸν τῷ πατρὶ nadopuniti s κατα πάντα i otpada od čiste homejske formule vjere.¹⁰ Löhr je to (iako ga bez utemeljenja dovodi u svezu s 359. posl. Kr.) s dobrim razlozima odbacio kao anegdodu u okviru homousijskoga pretumačenja homejskoga skupa u Smirni i tako osumnjičio historijsku vrijednost ovoga odlomka.¹¹ Isto je tako nesigurno opisuje li jedan sažet odsječak u Sozomena događaje iz 359. posl. Kr. ili pak opet samo biskupski skup u godini prije toga (tako opet Hanson).¹² U Sozomena se tvrdi da su biskupi (točan se datum svakako ne navodi) u jednom spisu »zaključke protiv Pavla iz Samosata i Fotina iz Sirmija spojili s ispoviješću vjere, sastavljenom povodom posvete crkve u Antiohiji, i odobrili¹³, sav ostatak odsječka se bavi ponašanjem rimskoga biskupa Liberija kojim se ovdje ne moramo baviti. Zanimljivije je da Sozomen primjećuje kako su »Urzacije i biskupi Germinije iz Sirmija i Valens iz Murse« odobrili kombiniran spis¹⁴, u kojemu se – barem prema Sozomenovu mišljenju – još jednom navodi ispovijest posvete crkve iz 341. posl. Kr.¹⁵ Ako je ovaj podatak točan, imali bismo izgublenu ispovijest vjere iz 358. posl. Kr. – bila bi to doista takozvana četvrta antiohijska formula, § 156 u Hahnovoj »Biblioteci simbola i pravila vjere« s

⁷ Epiph. Haer. 73, 12, 1-22,8 (Epiphanius III, 284, 11-295,32 Holl / Dummer); o pismu J. GUMMERUS, *Die homöusianische Partei bis zum Tode des Konstantius. Ein Beitrag zur Geschichte des arianischen Streites in den Jahren 356-361*, Leipzig, 1900., str. 122.-134.

⁸ R. P. C. HANSON, *The Search for the Christian Doctrine of God*, str. 366.-371. O sinodi koja je donijela »četvrtu sirmijsku formulu«, koju nalazimo u Löhra, *Die Entstehung der homöischen und homöusianischen Kirchenparteien*, str. 99. s bilj. 38 na str. 213, k tomu i iz liste potpisa u Seleukiji 73,26, 1 (299,26-28).

⁹ X. MORALES, *La théologie trinitaire d'Athanase d'Alexandrie*, ÉAug. Série Antiquité 180, Paris, 2006., str. 31-40. 114.-115. 272.-283.308, pos. 32-34 kao i X. MORALES, Identification de l'auteur des citations néo-ariennes dans le *Traité de Basile d'Ancyre*, u: ZAC 11 (2007.), str. 492.-499., ovdje 492.

¹⁰ Epiph., haer. 73,2,26 (295,12s. Holl/Dummer).

¹¹ W. A. LÖHR, *Die Entstehung der homöischen und homöusischen Kirchenparteien*, str. 99.

¹² Soz. h.e. IV 15,1-6 (FChr 73/2, 47618-478,30 Bidez/Hansen) – ne kao što tvrdi W. A. LÖHR, *Die Entstehung der homöischen und homöusischen Kirchenparteien*, 213 bilj. 38, Soz., h.e. IV 6,4.

¹³ Soz., h.e. IV 15,2 (476,26-29).

¹⁴ Soz., h.e. IV 15,2 (478, 5s).

¹⁵ T. D. BARNES, *Athanasius and Constantius. Theology and Politics in the Constantian Empire*, Cambridge, Mass. and London, 1993., str. 232.

351. posl. Kr. u Sirmiju pridodanim anatematizmima (= BSGR § 160, str. 196-198), koja je ponovno potvrđena, a možda i nadopunjena. No, time bi i Sozomen bio isključen iz niza navodnih izvora. Ostaje jedan odlomak koji navodi Hilarije iz Poitiersa u svomemu velikom djelu »Protiv Urzacija i Valensa«, koje je sačuvano samo u fragmentima. Radi se o navodima iz jednoga pisma kojeg je napisao Germinije iz Sirmija 366. posl. Kr. Tu Germinije opisuje kako je u nazočnosti biskupa Grgura iz Aleksandrije, Pankracija iz Pelusiuma, Bazilija iz Ankire, zajedno s Urzacijem, Valensom i njime, Germinijem, čak nakon jedne rasprave o vjeri, koja je trajala do ponoći, Marko iz Arethusa zamoljen da zabilježi formulu vjere »u skladu s već postojećim uzorkom«. ¹⁶ Germinije zatim latinskim jezikom iz datiranoga simbola iz 359. g., u Atanazija predana na grčkom, navodi završnu rečenicu ὁμοιον δὲ λέγομεν τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ κατὰ πάντα, ὡς καὶ αἱ ἄγια γράφαι λέγουσι τε καὶ διδάσκουσιν.¹⁷ No, ovaj citat pojašnjava da je naknadna sjednica, o kojoj izvješćuje Germinije, održana u svibnju 359. posl. Kr. u Sirmiju i da Hilarije u pismu biskupa Germinija, napisanu sedam godina kasnije, predaje jedan izvor koji je za nas temeljan. Ostaje nadasve polemično Atanazijevo izvješće – polemika protiv datirane ispovijesti vjere provlači se čitavim spisom protiv dvostrukoga sabora u Seleukiji i Riminiju: aleksandrijski biskup smatra da datiranje odaje vjera ilirskoga triosa, koja hlepi za novotarijama, jer nije postojala nužnost da se s obzirom na dostatnost Niceje sastavlja novu ispovijest¹⁸; on osporava da je datirani *Credo* »izjava opće, katoličke vjere«, kako piše na njegovu početku (u formulaciji ἐξετέθη ἡ καθολικὴ πίστις).¹⁹ Atanazije nasuprot tomu ustrajava na dostatnosti Pisma, svetih otaca i nicejske sinodalne ispovijesti protiv krivovjerja arijanizma i protiv podupiratelja ovoga krivovjerja u liku euzebijanaca. I Atanazije potom izvješćuje kako su na italskome dijelu dvostrukoga sabora Seleukija-Rimini, gdje se koncem svibnja 359. posl. Kr. okupilo više od četiri stotine biskupa, Germinije, Valens, Urzacije, Demofil i Gaj podastri jedan spis (οὗτοι χάρτην ἐπεδείκνυον)²⁰ i tražili da se ne drže daljnja savjetovanja, nego da se samo nostrificira ovaj spis – upravo datiranu ispovijest od 22. svibnja 359. posl. Kr. – koji Atanazije navodi neposredno nakon toga. Sljedeći odlomci Atanazijeva spisa za nas nisu važni, budući da tu iznosi samo polemiku: Urzacije i Valens su onaj spis sastavili samo zato da istisnu nicejski simbol – ali sigurno se iz toga retka ne može zaključivati da su datirani *Credo* osobno sastavila dvojica biskupa Singidunuma i Murse.²¹

¹⁶ Hil., coll. Antiar. Paris B VI 3 (163, 10-26 Feder).

¹⁷ Ath., syn. 8,7 (236,14s. Opitz) = Hahn, BSGR § 163, str. 205.

¹⁸ Ath., syn. 3,2 (232,26-28)

¹⁹ Ath., syn. 3,6 (233,15) = 8,3 (235,21)

²⁰ Ath., syn. 8,2 (235,16s). Opitz (im App. z. St.) pogrešno tvrdi da je ovdje riječ o predlošku u Sirmiji, a posrijedi je, dakako, Rimini!

²¹ Ath., syn. 9,1 (236,18-20); usp. također 11,1 (238.39-239,2).

Iz ove se – u biti relativno oskudne – predaje izvora mora rekonstruirati događaje koji su doveli do datiranoga *Creda* i koji određuju ulogu dvojice homejskih »komičara« Urzacija i Valensa. Skup pripada – to nam mora biti jasno – kontekstu carske crkvene politike cara Konstancija. Onih je godina car mnogo putovao i u njegovoj se pratnji uglavnom nalazila veća skupina biskupa; u svibnju 357. g. Konstancije je napustio Rim i dvije godine proboravio je u svojem rodnom gradu Sirmiju – mjesto je koristio kao bazu za opsežne religijsko-političke aktivnosti, ali i za svakojake vojne akcije.²² Sigurno je već u svibnju 359. posl. Kr. bilo utvrđeno da će vladar u veljači 360. posl. Kr. uzveličati svečani čin enkainija velike crkve u Konstantinopolisu, koju je već započeo njegov otac, a vjerojatno je planirao i dvostruk carski sabor, za što mu je bila potrebna pomirena Crkva.²³ Sigurno se ne griješi kada se skup u Sirmiju u svibnju 359. posl. Kr. tumači kao pripremni skup za carski sabor; u Atanzija se, Epifanija, Hilarija i Sozomena – kako je ispravno primijetio D. Barnes – nigdje jasno ne kaže da je ovaj skup bio prava sinoda s formalnim pozivom, dnevnim redom i konstitucijom; Barnes s obzirom na modernu istraživačku literaturu točno govori o »alleged council«.²⁴ Kelly sve to označava kao mali odbor²⁵ koji je, kako prenosi Germinije, stigao u noći, kako bi na duhovsko jutro mogao zajedno slaviti bogoslužje.²⁶ Prisutni su bili Bazilije iz Ankire kao zastupnik homousijanaca, homejci Urzacije, Valens s Germinijem i aleksandrijskim biskupom Grgurom, čak i jedan bivši podupiratelj anhomejca Grgura iz Aleksandrije; svi su spomenuti potjecali, kako ispravno primjećuje Brennecke, iz krugova euzebijanske teologije triju hipostaza, koju se u konačnici može svesti na Origena.²⁷ U svakom slučaju, u takozvanom datiranom *Creda* nema nikakvih pozivanja na teologiju triju hipostaza (uostalom i za razliku od takozvane druge sirmijske formule, takozvanog četvrtog antiohijskog simbola s anatematizmima)²⁸; Ali, sve bi takve povezanosti onemogućile svako sporazumijevanje sa zapadnim biskupima koji su, kako je poznato, zastupali teologiju jedne hipostaze, i već prethodnih godina krajnje grubo reagirali na odgovarajuće tendencije.²⁹

²² P. BARCELÓ, *Constantius II. und seine Zeit. Die Anfänge des Staatskirchentums*, Stuttgart, 2004., str. 148.-158.

²³ C. BRENNECKE, *Studien zur Geschichte der Homöer*, str. 6. s dokazima u bilj. 8.

²⁴ T. D. BARNES, *Athanasius and Constantius*, str. 232. s bilj. 14 na str. 318.

²⁵ J. N. D. KELLY, *Altchristliche Glaubensbekenntnisse. Geschichte und Theologie*, Göttingen, 1972. (= *Early Christian Creeds*, London, ³1972., prij. K. Dockhorn uz suradnju A. M. Ritter), str. 285.

²⁶ C. BRENNECKE, *Studien zur Geschichte der Homöer*, str. 13.

²⁷ *Isto*, str. 15.

²⁸ *Isto*, str. 17.

²⁹ *Isto*, str. 17., bilj. 71 s upućivanjem na C. BRENNECKE, *Hilarius von Poitiers und die Bischofsopposition gegen Konstantius II. Untersuchungen zur dritten Phase des Arianischen Streites (337-361)*, PTS 26, Berlin, New York, 1984., str. 17.-25.

Urzacije i Valens, koje Patricia Just u svojem radu o odnosu državne vlasti i kršćanske Crkve naziva »sporednim figurama u arijanskom sporu«³⁰, prvi put ulaze u vidokrug na sinodi u Tiru 335. posl. Kr. i umiru nakon 371. posl. Kr.³¹ U Tiru oni pripadaju istražnoj komisiji protiv Atanazija (što djelomice objašnjava njegove polemičke invektive preko dvadeset godina kasnije), zadržali su tu poziciju usmjerenu protiv Atanazija u Serdici 342./343. posl. Kr. i zbog toga su u Ekthesis zapadne pokrajinske sinode označeni kao »dviije guje iz arijanske otrovne zmiije«.³² Zatim su na sinodama u Milanu 345. i 347. posl. Kr. priznali svoju krivnju i promijenili tabor – u svakom slučaju ako se povijest promatra iz perspektive kasnoga Atanazija i povremene nove koalicije ne smatra normalnim fenomenom biskupskoga ponašanja u četvrtomu stoljeću.³³ No, čini mi se da središnje značenje za odnos novoga cara Konstancija prema dvojici biskupa ima to što je vladar prvu vijest o svojoj pobjedi u bitci kod Murse 28. rujna 351. posl. Kr. primio od biskupa Valensa, koji ga je izvijestio da mu je tu poruku nadahnuo jedan anđeo.³⁴ To na pozadini načelno političko-kritičkoga vrjednovanja crkvenoga djelovanja ne bi trebalo odbaciti kao čisti politički oportunistički, kako je posve točno primijetila gospođa Just³⁵; naposljetku, radilo se o *pastor loci*, on je svoje funkcije obnašao u bitci i nakon nje.

Koliko je točno bio jak Urzacijev i Valensov utjecaj na ispovijest, koja je datirana točno na 22. svibnja 359. posl. Kr., vrlo je teško reći; Atanazije je, kako smo vidjeli, imao svoj interes u tomu da denuncira svoje stare prisne prijatelje i da jasno karikira njihovu ulogu u prethodnom savjetovanju biskupâ. S druge strane njihov doprinos sigurno nije bio malen; car je već niz godina bio neosporan car svoga dijela carstva; određen su utjecaj imali po svoj prilici i biskupi njegova neposrednog kruga (izbjegavajući ovdje problematičan pojam »dvorski biskupi«).³⁶

Kada se prouči grčki tekst ispovijesti – latinski je izvornik, iako to tvrdi Sokrat, malo vjerojatan³⁷ – najprije upada uoči kako tekst jasno izvršava svoja razgraničenja: jednom spram Arija, kada se kaže: »koji je rođen bez patnje prije svih vre-

³⁰ P. JUST, *Imperator et Episcopus. Zum Verhältnis von Staatsgewalt und christlicher Kirche zwischen dem I. Konzil von Nicaea (325) und dem 1. Konzil von Konstantinopel (381)*, PawB 8, Wiesbaden, 2003., str. 68.-78

³¹ Tako B. WINDAU, Valens von Mursa, u: *LACL* 3, str. 710.; drugačije P. JUST, *Imperator et Episcopus*, str. 69.

³² § 3; navodim tekst prema J. ULRICH, *Die Anfänge der abendländischen Rezeption des Nizänums*, PTS 39, Berlin, New York, 1994., 51 odnosno 56 (prijevod).

³³ Potrebni dokazi kod P. JUSTA, *Imperator und Episcopus*, str. 72sl.

³⁴ Sulp. Sev., chron. II 38,5 (CSEL 1, 91,21-28 Halm).

³⁵ P. JUSTA, *Imperator und Episcopus*, str. 74.

³⁶ Usp. o tome E. HUNT, Did Constantius II. have »Court Bishops«? u: *StPatr* 19(1989.), str. 86.-90. i C. MARKSCHIES, Die politische Dimension des Bischofsamtes im vierten Jahrhundert, u: J. MEHLHAUSEN (prir.), *Recht – Macht – Gerechtigkeit*, VWGTh 14, Gütersloh, 1998., str. 438.-469., ovdje: 449.-451.

³⁷ Socr., II 37,17 (GCS 154,4s. Hansen).

mena i prije svakog početka i prije svakog zamislivog vremena« ... πρὸ πάντων τῶν αἰώνων καὶ πρὸ πάσης ἀρχῆς καὶ πρὸ παντὸς ἐπινοουμένου χρόνου ...); trostruko osiguranje protiv ἦν πότε, ὅτε οὐκ ἦν, koje se pripisuje Ariju. No, on operira i sa spoznatljivim odnosima, primjerice glede kompromisne formule sinode posvete crkve u Antiohiji, koja istodobno gotovo deset godina kasnije tvori srž druge sirmijske formule iz 351. posl. Kr.: Markus Vinzent govorio je o »antilogički-tradicionalnom sustavu nastanka ispovijesti vjere«.³⁸ Ovim ponešto kitnjastim pojmom označena je jednostavna činjenica da većina odgovarajućih ispovijesti četvrtoga stoljeća u konkretnoj apologetici odbacuje određene pozicije, ali se najprije uvrštavaju i u određenu tradiciju vjere. Oboje se samorazumljivo događa u takozvanom »datiranom« *Credu*. Nadalje, ne čudi uopće da tekst, koji je sastavio jedan sirijski biskup, pokazuje sirijske posebnosti: kombinaciju dvostrukoga ἔνα s δημιουργός poznajemo samo iz sirijskih ispovijesti.³⁹ A dvostruki ἔνα nalazi se upravo u tom tekstu.⁴⁰ Sličnosti se također mogu uvidjeti na temelju formule Druge sinode (Hahn, BSGR § 160) i njezinim detaljima. No, u cijelosti Ispovijest djeluje više papirnatom, puno snažnije kao naučni tekst nastao za radnim stolom negoli što je to većina tekstova iz spomenute i vrlo vrijedne zbirke antičkih ispovijesti koje donosi Hahn: primjerice, Ispovijest napominje Isusove učenike i mnogo toga drugoga, što ovdje, zbog ograničenosti ovoga članka, sada ne mogu produbiti.

I u ovom članku nije mjesto na kojemu možemo iscrpno govoriti o formuli u takozvanoj datiranoj ispovijesti, koja je odgovorna da se tekst označi kao homejsko svjedočanstvo (ὅμοιον τῷ γεννήσαντι αὐτὸν πατρὶ κατὰ τὰς γραφάς). U njoj se, kako je poznato, prividno naivno notorno nejasan pojam (naime ὅμοιος, koji je pokretu dao ime) tumači sumarnim upućivanjem na biblijske spise. Zajedno s odlomcima, koji na koncu »uklanjaju« uporabu pojma οὐσία, kojeg se u narodu pogrješno shvaćalo), iz ovih se rečenica u prvoj sačuvanoj homejskoj ispovijesti i usporedivim tekstovima htjelo zaključivati o »naivnome biblicizmu« homejaca. Odnosi li se to doista i na Urzacija i Valensa, teško je vidjeti zbog nedostatka izvora. Ne posjedujemo tekstove ove dvojice Iliraca. Ali Winrich Löhr ukazao je na to da odgovarajuća tendencija, naime dostatnost Svetoga pisma, obilježava čitav niz sinodalnih ispovijesti i formula vjere četvrtoga stoljeća, primjerice i takozvanu drugu sirmijsku formulu.⁴¹

³⁸ M. VINZENT, Die Entstehung des »römischen Glaubensbekenntnisses«, u: W. KINZIG, C. MARKSCHIES, M. VINZENT, *Taufragen und Bekenntnis. Studien zur sogenannten »Traditio Apostolica«, zu den »Interrogationes de fide« und zum »Römischen Glaubensbekenntnis«, AKG 74, Tübingen, 1999., str. 185.-410., ovdje 235.; slično G. RIEDL, *Hermeneutische Grundstrukturen frühchristlicher Bekenntnisbildung*, TBT 123, Berlin, New York, 2004., str. 3.-6.*

³⁹ Hahn, BSGR, §§ 129 und 131, d.h. das Bekenntnis aus den const. App. und von der Synode in Laodicea.

⁴⁰ *Isto*, §§ 122, 123, 124, 125, 126, 127: Euzebij, Ćiril, Epifanije und Pseudo-Atanazije (na ovom mjestu ne donosim iscrpne navode koji se nalaze u već objavljenim kritičkim izdanjima).

⁴¹ W. A. LÖHR, *Die Entstehung der homöischen und homöusichen Kirchenparteien*, str. 101.

Imajući u vidu navedeni argument, kao evangelički teolog ne bih nikad govorio o »naivnome biblicizmu«. Radi se o tomu kako se obrazlaže misao dostatnosti (suficijencije) Svetoga pisma. A ta nam obrazloženja – barem iz pera Urzacija i Valensa – nažalost nisu sačuvana.⁴² Formule homejaca tako su djelotvorne i istodobno teološki tako beskrvne, kakve kompromisne formule i moraju biti, nekada kao i danas.⁴³ Takve formule utemeljuju zapletaje u tumačenju; lijep primjer za ovaj kontekst pokušaj je Bazilija iz Ankire da potpisujući precizira *ὁμοιος κατα πάντα*, koji nam u svojoj listi potpisa prenosi Epifanije⁴⁴: njome se, po njegovu mišljenju, ne misli samo *κατὰ τὴν βούλησιν*, nego *κατὰ τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ὑπόρξιν καὶ κατα δε εἶναι ὡς υἱὸν κατὰ τὰς γραφάς ...*⁴⁵ No, takvo je tumačenje, dakako, za pravoga pravcatog homejca bilo neprihvatljivo i zahtijevalo je nove institucionalizirane i neformalne diskurse. Povrh toga, označilo je u biti neuspjeh – da tako kažemo – carske crkvene politike cara Konstancija koji je nakon završetka dvostrukoga sabora u Seleukiji-Riminiju postao očigledan.

Pitanje o ulozi Urzacija i Valensa u Sirmiju koncem svibnja 359. godine ne može se više precizno rasvijetliti. Ipak, možemo dostatno zaključiti da postoje sustavni razlozi zašto je njihovo pojavljivanje sa Sirmijskom formulom na zapadnoj pokrajinskoj sinodi u Riminiju završilo katastrofom. Oni su samo dopustili ili čak vjerojatno potaknuli da su supotpisnici kompromisnu formulu iz Sirmija interpretirali na različite načine, načine koji su bili proturječni jedan prema drugomu. Istodobno su brisanjem *κατα πάντα* »Datirani *Credo*« udaljili od zapadnoga mišljenja većine tako da on više nije bio prikladan za kompromisnu formulu. Takva zakulisna igra ne dopušta više mjesta za kompromis. Slijedeći još jednom Hansonovu poredbu, pitamo se jesu li Urzacije i Valens na kraju pokrajinske sinode u Riminiju stvarno izgledali poput jadnih komičara Laurela i Hardyja, koji su tu stajali pomalo zabrinuto nakon neuspjeloga kraja njihovih raznih zgoda i nezgoda. Rado bismo to saznali, ali ja to ne znam.

Prijevod: fra dr. Ivan Ivanda

⁴² Moglo bi se možda ukazati na klasično homejsko obrazloženje da je formula više u skladu sa zajednicom.

⁴³ L. AYRES, *Nicaea nad its Legacy. An Approach to Fourth-Century Trinitarian Theology*, Oxford, New York, 2004., pos. str. 144.-167.

⁴⁴ Usp. bilj. 7. u tekstu.

⁴⁵ Epiph., haer. (73,22,7s.295,20-22).

URSACIUS AND VALENS AND THE SYRMIUM RULE OF FAITH

Christoph Marksches*

Summary

The article reflects upon the role of two bishops, Ursacius and Valens, in defining the 'Dated Creed' denomination. First we can find the explanation of various historical sources mentioning and interpreting the assembly of the bishops in Syrmium, in 359 AD. Then there is the analysis of the historical context: emperor Constantius' politics and the influence of the two bishops on the emperor.

The Creed of the Dated Synod is interpreted as a compromise reached between different theological trends: it disassociates itself from Arius and comprises the elements of the Antiochian creed and Syrian influence. The prevailing character of the entire Creed is essentially Homoean. The contribution of the two bishops to the Synod was indisputably not insignificant, but their role is still a mystery. The appearance of Ursacius and Valens at the Council of Ariminum ended up as a disaster possibly because of the very compromise formula of the Dated Synod and the cancellation of the annexes κατά πάντα, which distanced the Creed from the general Western viewpoint of the majority.

Key words: *Ursacius, Valens, Dated Council, Syrmium, Homoians, Constantius.*

* Prof. dr. sc. Christoph Marksches, Faculty of Theology, Humboldt University of Berlin, Unter den Linden 6, 10099 Berlin, Germany, christoph.marksches@rz.hu-berlin.de